

Dokumentasjonsvedlegg 1 for Hytjanstorpet på Grue Finnskog

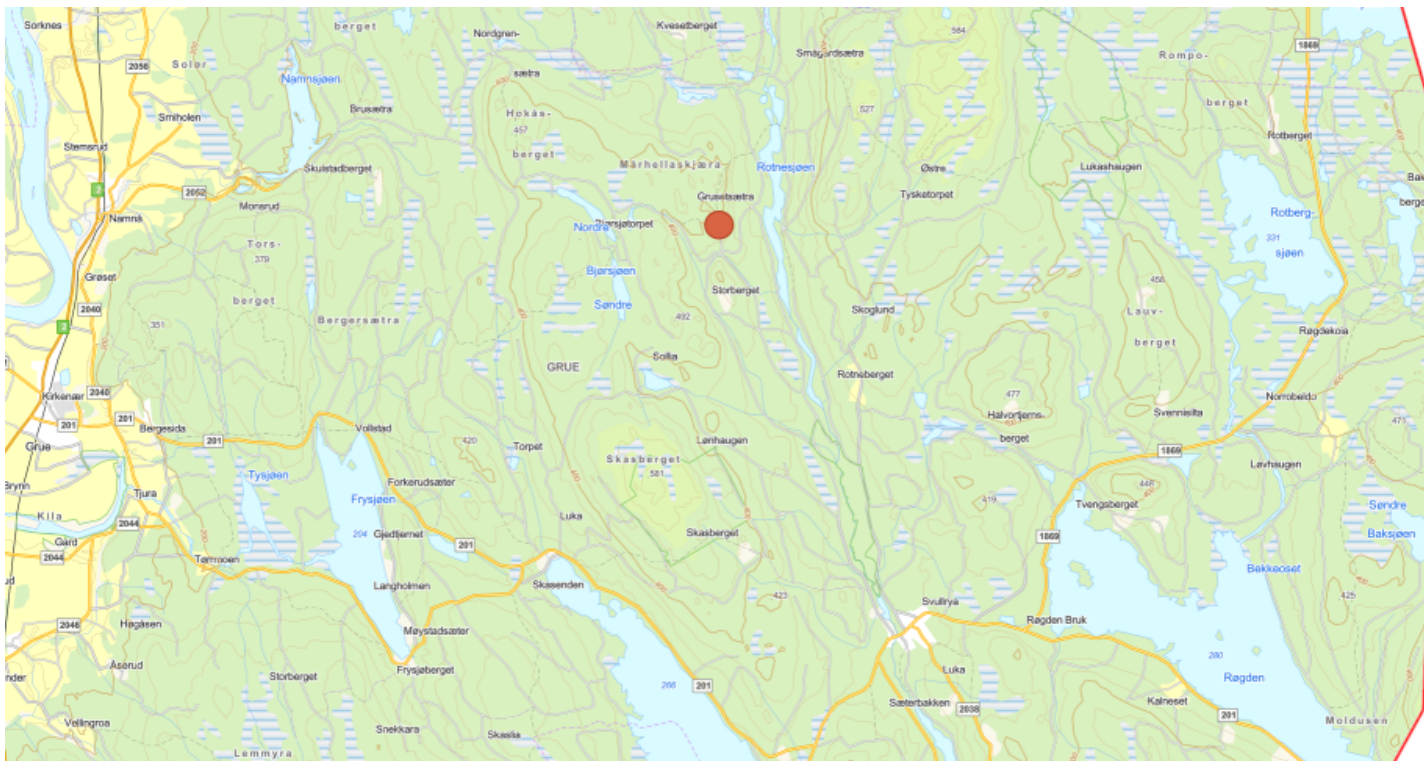

Foto: Andreas Christoffer Nilsson

Innhold

- Eiendomsinformasjon
- Historikk og nærområde
- Beskrivelse av bygningene og grøntanlegget
- Generell del om skogfinsk kultur

Hyttjanstorpet markert med rød runding. Til venstre i bildet er Kirkenær sentrum, og til høyre er den røde linja riksgrensa til Sverige. I sør er sentrumet Svullrya.

Hyttjanstorpet sett fra vest.

Foto: Andreas Christoffer Nilsson

Eiendomsinformasjon Hytjanstorpet

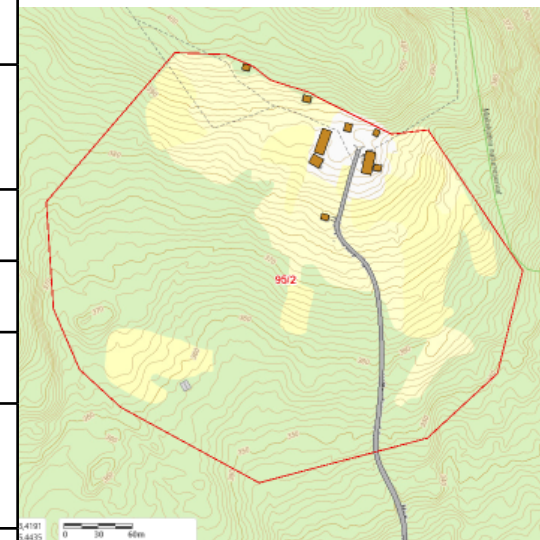
Hytjanstorpvegen 500, Grue kommune. Gnr/bnr 95/2.

I fredninga inngår åtte bygninger:

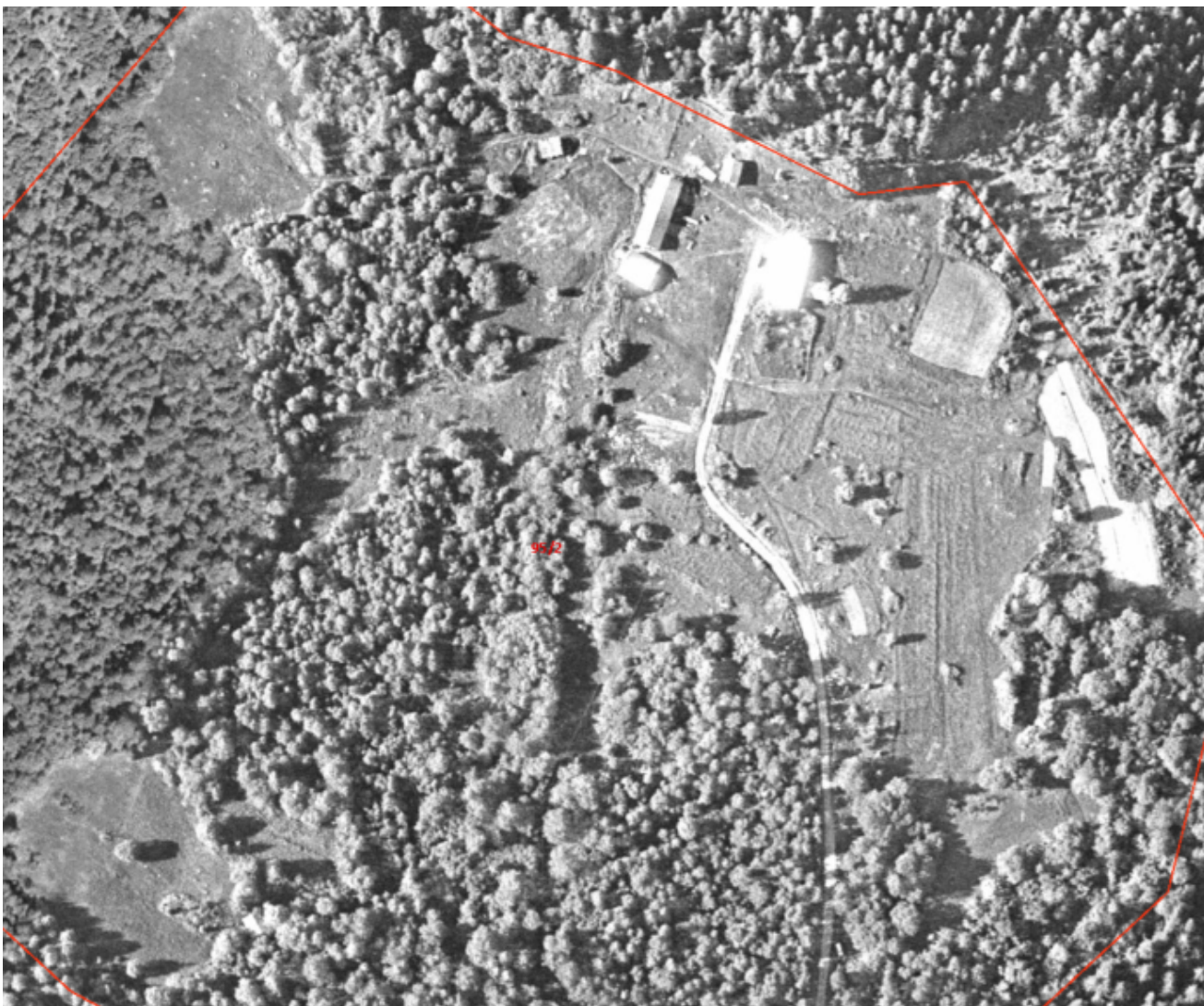

Foto: Andreas Christoffer Nilsson

Navn	Askeladden-ID	Bygningsnummer	Ekstra omfang av fredninga
Våningshuset	111664-1	153584915	Eksteriør og interiør
Stabbur	111664-2	153584907	Eksteriør
Mjølkebu	111664-3		Eksteriør
Fjøs	111664-4	153584923	Eksteriør
Sommerfjøs	111664-5		Eksteriør og interiør
Høyløe	111664-7		Eksteriør
Låve	111664-8	153584893	Eksteriør
Jordkjeller	111664-9		Eksteriør

Hele eiendommen

Flyfoto fra 1972. Bygningen til venstre bak låven eksisterer ikke lenger. Dette var ifølge SEFRAK bryggerhus fra 1926, da bygningen ble flyttet dit, fram til 1958.

Flyfoto 1980. Høyet henger på hesjer. Garasjen er ikke bygd enda. Bryggerhuset bak låven er revet.

«Gruset Sæter Torpet»
Kart fra 1790.

Eiendom

Hytjanstorpet 95/2 – beskrivelse av historikk og nærområde

- Hytjanstorpet ligger lengst sør i gården Grøset sin seterskog inntil Rotna elv. Torpet er fra omkring 1750. I Grueboka står det 1749 som rydningsår. Området var gamle seterområder for gården Grøset. Hytjanstorpet er den eldste boplassen i Grøset Sæterskog. Torpet har vært husmannsplass under Grøset. I 1836 ble skogen solgt fra søndre Grøset. I 1964 kjøpte Staten skogen og dermed torpet. I 1982 ble torpet fradelt som egen eiendom og overdratt til sønnen som er dagens eier, Jan Oddvar, samme år.
- Lokalt uttales navnet Hikjanstærpet.
- Hytjanstorpet er høyt beliggende med godt utsyn mot sør. Tidligere har det vært åkrer over større områder i det som i dag er skog. I et kart fra Statskog fra ca 1893 var det tegna opp 200 mål med åker rundt torpet.
- Fylkeskommunen har funnet kull etter svedjing på Vestekern 50 cm nedi bakken.
- I utkanten av tunet i vest er tomte etter smie funnet, med jern og slagg.
- Jan Oddvar si mor var yngst med ti eldre søsken. Han som ble født før henne døde samme år som han ble født. Ågot f. 1919 gifta seg med Mentz Johannessen Storberget f. 1905 fra nedre Storberget. Jan Oddvar har to yngre søsken.
- Strøm kom i 1954.
- Arealet er 115 dekar, derav ca. 30 dyrka.
- Jan har ikke hatt dyr på utmarksbeite etter at rovdirene begynte å komme på 1980-tallet.
- Mellom åkrene, der det er mer steinete, f.eks. på tunet, slår Jan «kakslått» med ljà, og det er der markblomstene vokser.
- Hytjanstorpet med tørrbakker, enger og beiter er den viktigste kulturmarkslokaliteten på Finnskogen. Omtrent alle lite vanlig og sjeldne kulturmarksarter som er kjent fra skogtraktene nord for Kongsvinger er funnet her. Lokaliteten inngår i kulturlandskapsområdet som fikk verdien nasjonalt viktig kulturlandskap (klasse 1) i kartlegginga av viktige kulturlandskap i Hedmark i 2007.

Plangrunnlag

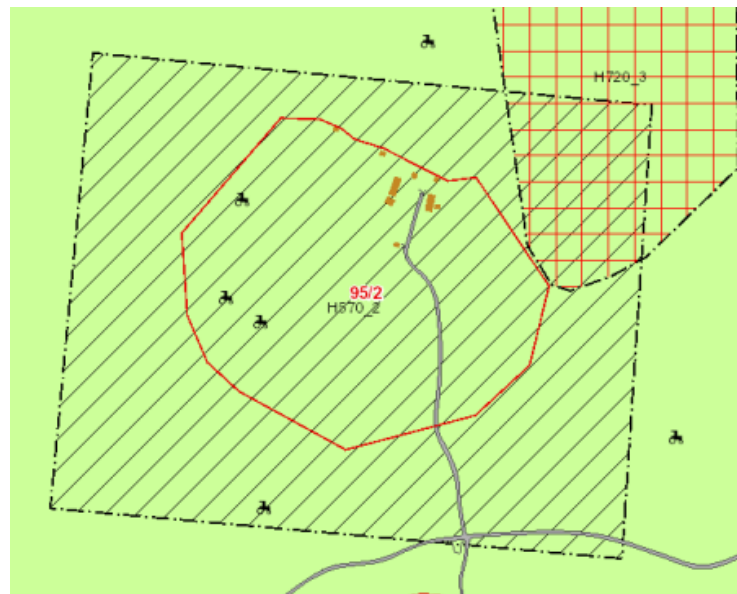
I kommuneplanen til Grue er en kvadrat rundt torpet avsatt til hensynssone Bevaring kulturmiljø. Hensynssona ligger innenfor arealformål LNF (Landbruk, natur og friluftsliv.)

«§ 6.2 Hensynssone med særlige hensyn kulturmiljø og friluftsliv, jf Pbl § 11-8 pkt c

Ved behandling av byggesøknader skal hensyn til kulturmiljøet og friluftsliv vektlegges før det avgjøres om tiltaket kan gjennomføres, og eventuelle tiltak skal ta hensyn til friluftslivets og kulturmiljøets helhetlige verdi mht lokalisering og utforming. Regional kulturminneforvaltning skal gis anledning til å uttale seg før vedtak.»

Nord-øst for eiendommen ligger naturreservatet Maliskjæra med gammel granskog.

Nederste bilde: Område for «Utvalgte kulturlandskap i Landbruket», UKL. Avgrenset område med rød strek. Området ligger innenfor eiendomsgrensa til Hytjanstorpet.

Korn til tørk

Stua 111664-1

SEFRAK: Grunnmur av natursten med bindemiddel. Et lite kjellerrom under stua i syd ca 2x2 m. Panelt med faspanel i 1926. dette årstallet står utenfor gangen. Bølgeblikk ble lagt på i flere omganger mellom 1970 og 1975.

Askeladden: Når bygningen ble renoverert kring 1900 ble den gamle røykstuedelen delt inn i tre rom og røykovnen ble kastet ut. De karakteristiske bjelkene som bærer opp himlingen er kvar i bygningens konstruksjon. Det gamle røykstuerommet ble etter at røykovnen ble kastet ut, delt inn i tre rom. De andre rommene i bygningen var forbeholdt skogvokteren som på denne tid hetter Valentin Sibbern.

I boka Levande Finnskog står det at omkring år 1800 ble røykstua utvida med en «svenskestue».

Sør-sida av våningshuset med «Svenskstua» innenfor. Grunnmuren raste ut på midten og er derfor erstatta med leca. I de søndre hjørnene står huset på to store steiner.

Stueinngangen ble restaurert i 2012.

Nyslått gras foran nord-østre hjørne av våningshuset. I denne delen av tilbygget er det spiskammers.

Inngangspartiet ved kjøkkenet på husets nordside. Tilbygget skal rettes opp.

Stabbur 111664-2

Stabburet er lafta og har åpen sval mot sør. Mellom første og andre etasje krager tømmerkonstruksjonen ut langs med langsidene. Laftehodene har 8-kantlaft. Bygningen har blitt brukt til oppbevaring av mjøl og kjøtt i første etasje, mens andre etasje har blitt brukt til oppbevaring av klær. I 1976 hadde bygningen flistak. Bygningen har merker etter flytting. Senere erstattet med bølgeblekktak. Restaurert i 2008.

Vestsida av stabburet.

Østsida av stabburet.

Stabburet

Nordsida av stabburet. Til venstre i bildet er våningshuset, og til høyre er låven.

Mjølkebu 111664-3

Mjølkebua sto tidligere mellom stua og stabburet. Flyttet to ganger: Først til bak låven på 1930-tallet der det ble brukt som bryggerhus, fordi brønnen var der. Andre gang dit det står nå, på tomt etter sommerfjøset.

Nå brukes bygningen til lager av materialer.

Vestveggen.

Østveggen.

Sørveggen.

Nordveggen.

Fjøset 111664-4

Laftet tømmerkonstruksjon og har to rom, selve fjøset og en fjøsgang som kalles fjøsstall. Her har hesten stått. Det er nå over tju år siden det var hest på torpet. Døra mellom fjøset og fjøsgangen har innbrent "Gruset".

Bygningen har et lite tilbygg, en utedo mot sør. Bygningen er panelt utvendig med stående panel. Langs veggen mot sør er det en liten møkkjeller som ikke lenger er i bruk. Møkka blir trillet ut med trillebår.

Sør-sida av fjøset.

Fjøsets østside. Låven der høyet er lagra synes i bakgrunnen.

Sommerfjøs 111664-5

Nord-vest for tunet ligger sommerfjøset. Oppført i bindingsverk, kledd med panel. Bygningen har inngang på vestre gavlvegg og langveggen mot sør.

Fjøset ble satt opp igjen delvis nytt/brukt på begynnelsen av 1980-tallet.

Bygningen var i utgangspunktet i bruk som kufjøs fordi det kom mye ku hit fra Grøset rundt første verdenskrig.

Fjøset har stått ubrukt siden eier sluttet med sauehold på midten av 1980-tallet.

Nordfasaden. Østre side av taket har båndteking. Noe råte nederst på veggen. Statskog har i 2020 hugget i denne skråningen, så bygningene står luftigere enn på bildet.

Fjøset fra sør.

Inngang på vestsida.

Høyløe -7

Laftet bygning oppført i én etasje. Mot nord har bygningen en sval og åpen inngang.

Ligger sørvest om selve gårdstunet, på Fjellekra.

Lagra høy her, og kjørte det opp på vinteren. En vinter da Jan var yngre, bar han alt høyet på ryggen.

Bygningen var brukt til fjøs fram til ca. 1910. Det var en smal gang mellom denne bygningen og det andre fjøset på tunet. Denne bygningen sto på østsida av dagens fjøs.

Løa er i bruk som høyløe. Satt i stand i 2011.

Låven 111664-8

Søndre del er treskelåve, og nordre del er stallåve. Bygningen er fundamentert på holdstein. Takkonstruksjonen er åstak teknet med bølgeblekk. Under bølgeblekktaet ligger det et stikketak. Mot øst har bygningen to låvebruer, en til treskelåven og en til stallåven.

Bygningen har opprinnelig vært lengre. I 1938 ble den gamle stald delen revet. Stallen ble flyttet dit det hadde vært skåle. Tilsvarende høygolv som den søndre delen av dagens låve satt inntil mot nord. Samme år ble det lagt nytt stikketak på bygningen. Far til Jan spikka stikkene. Bølgeblekket ble lagt på 1980/1990-tallet.

Vestsida av låven.

Østsida av låven. To låvebruer.

Nordsida av låven. Innenfor døra er vedskåle. Tidligere var stallen her.

Jordkjeller 111664-9

Rett øst for våningshuset ligger det en jordkjeller. En steinkjeller med et overbygg i en laftet tømmerkonstruksjon. Bygningen ble istandsatt i 2011/12?. Det ble satt på takrenner.

Sør-veggen på jordkjellerens loft

Jordkjelleren sett fra nord. Inngangsdør til loft. Potetluke med nedkast til kjelleren hitafor døra.

Østfasaden av jordkjellerens loft.

Jordkjeller

Østsida av bygningen med steinmur.

Grøntanlegg

Hagen

På slutten av 1700-tallet eller begynnelsen av 1800-tallet ble sannsynligvis røykstua på Hytjanstorpet utvida med svenskestuen, og i den forbindelse kan man ha anlagt den rektangulære hageformen slik vi kjenner den i dag.

Det meste ble plantet på midten av 1800-tallet og fram til ca 1900. Alle plantene er imidlertid gamle hageplanter, og flere var brukt i middelalderen. En hage består av levende materiale, og den vil forandre seg over tid. Former, farger og størrelsesforhold er i kontinuerlig utvikling. En hage må skjøttes og tas vare på. Den trenger vern mot dyr og naturen som vil trenge seg på.

Åkrene på Hytjanstorpet

Åkrene blir bare slått, og ikke pløyd eller sådd.
Åkeren på midten som mangler navn heter Bjøllhansekern.

Skogfinner som folkegruppe

Historikk, kultur og tradisjon

Skogfinner – opprinnelse, innvandring og bosetning

De fleste skogfinnerne har sitt opphav i landskapet Savolax i Finland, mot grensen til Karelen.

Utvandringen til Skandinavia startet rundt midten av 1500-tallet og pågikk i vel hundre år. De tidligste bosettingene kom i Gästrikland og Hälsingland lengst øst i Sverige og spredte seg nordover og vestover til Ångermanland, Dalarna og Värmland, og fram mot midten av 1600-tallet over grensen til Norge. Finland var fram til 1809 «den östra rikshalvan» av Sverige, slik at det var først med bosettingene på norsk side av grensen at det ble utvandring fra det svenske riket.

De første bosettingene på norsk side kom på Finnskogen, ved Røgden på Grue Finnskog, men skogfinnerne spredte seg raskt til store deler av Østlandet, og allerede på 1640-tallet var det skogfinner så langt vest som i Hurdal.

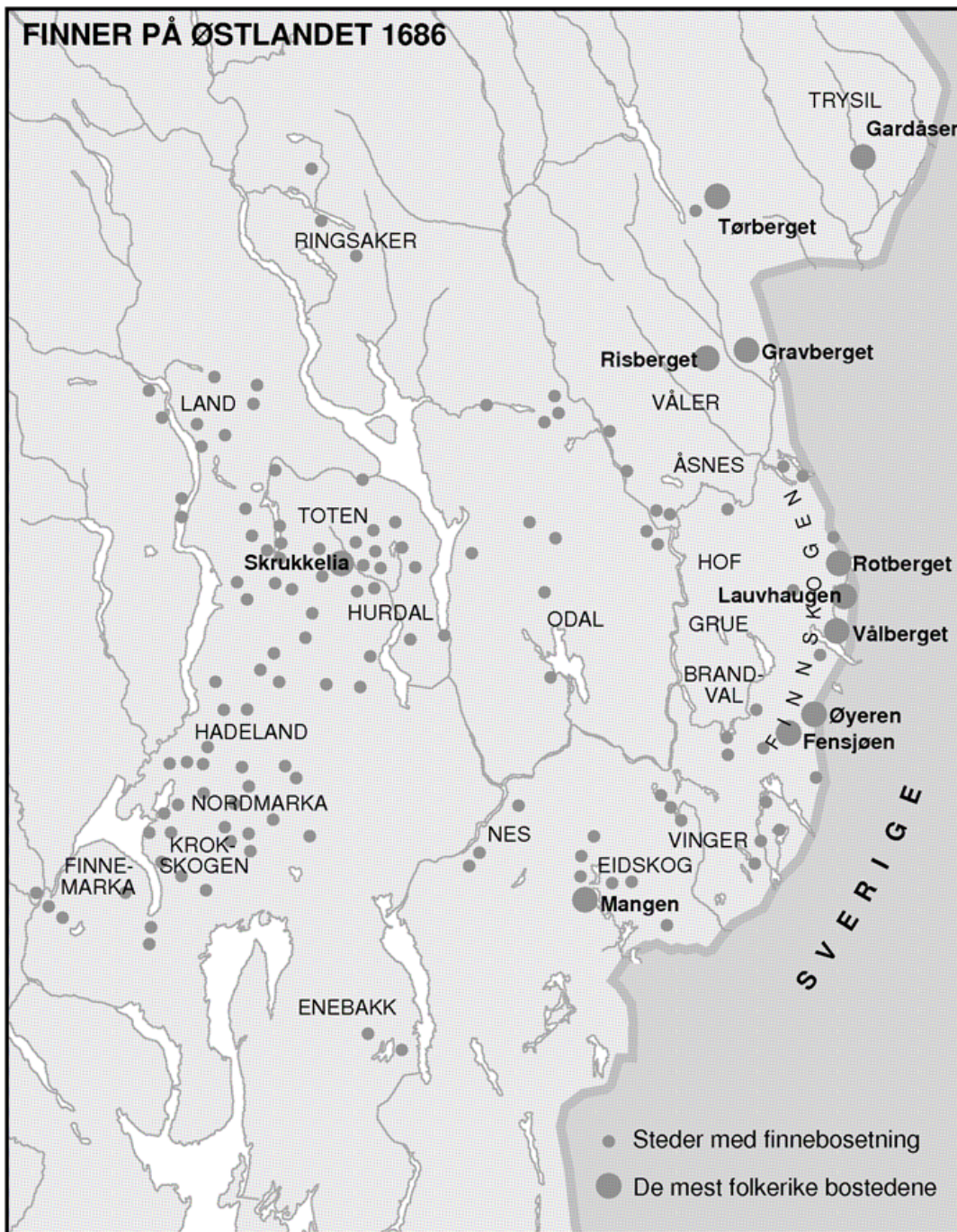
Det var sammensatte årsaker til utvandringen fra Finland, men de store granskogene i Skandinavia var åpenbart det som lokket mange til å flytte til nye områder for å kunne fortsette å drive svedjebruk i stor skala.

Fra midten av 1500-tallet var det i Sverige en politikk som ga skattefrihet i opptil sju år for de som tok opp nye boplasser. Hertug Karl av Värmland (senere Karl IX) inviterte spesielt finner til å bosette seg i de store skogområdene.

En medvirkende årsak til utvandringen fra Finland var også Klubbekrigen langs grensen til Russland og flere uår på slutten av 1500-tallet.

FINNER PÅ ØSTLANDET 1686

Finnemanntallet i 1686

I 1686 gjennomførte norske myndigheter en folketelling av alle skogfinner i Norge, for å få oversikt over hvor stort «problemet» var. «Problemet» var bl.a. skogfinnenes svedjebruk, som ble ansett for å ødelegge skogressurser for den voksende sagbruksnæringen, og gruppen av «løsfinner», som var enkeltpersoner uten fast bopel som reiste rundt og deltok i ulike svedjelag, og som derfor var umulige å skattlegge.

Finnemanntallet viser 1.250 finner fordelt på 40 kommuner i sju fylker på Østlandet. Det er rimelig å anta at en del løsfinner ikke ble registrert i manntallet.

Kartet til venstre viser utbredelsen av skogfinsk bosetting i Norge ut fra Finnemanntallet i 1686 (kilde: Norsk historisk leksikon).

Bosettingene var klart tettest i skogområdet langs riksgrensen mellom Eidskog og Trysil, men kartet viser også den store spredningen av bosettinger i barskogområder over store deler av Østlandet, med flere store tyngdepunkter i Oppland og Akershus; som Nordmarka, Kroksgogen, Hadeland, Hurdal og Toten, og Finnemarka i Buskerud.

Foto: Torkel Skoglund, Statskog

Finnskogen

Finnskogen er et skogområde i grensetraktene mellom Norge og Sverige, i nordre Värmland og østre del av Sør-Hedmark. Finnskogen utgjør kjerneområdet for den skogfinske kulturen og er fremdeles et sentralt område for skogfinsk byggeskikk og identitet. De første skogfinske bosatte seg her i første halvdel av 1600-tallet.

Næringsvirksomhet – Svedjebruk

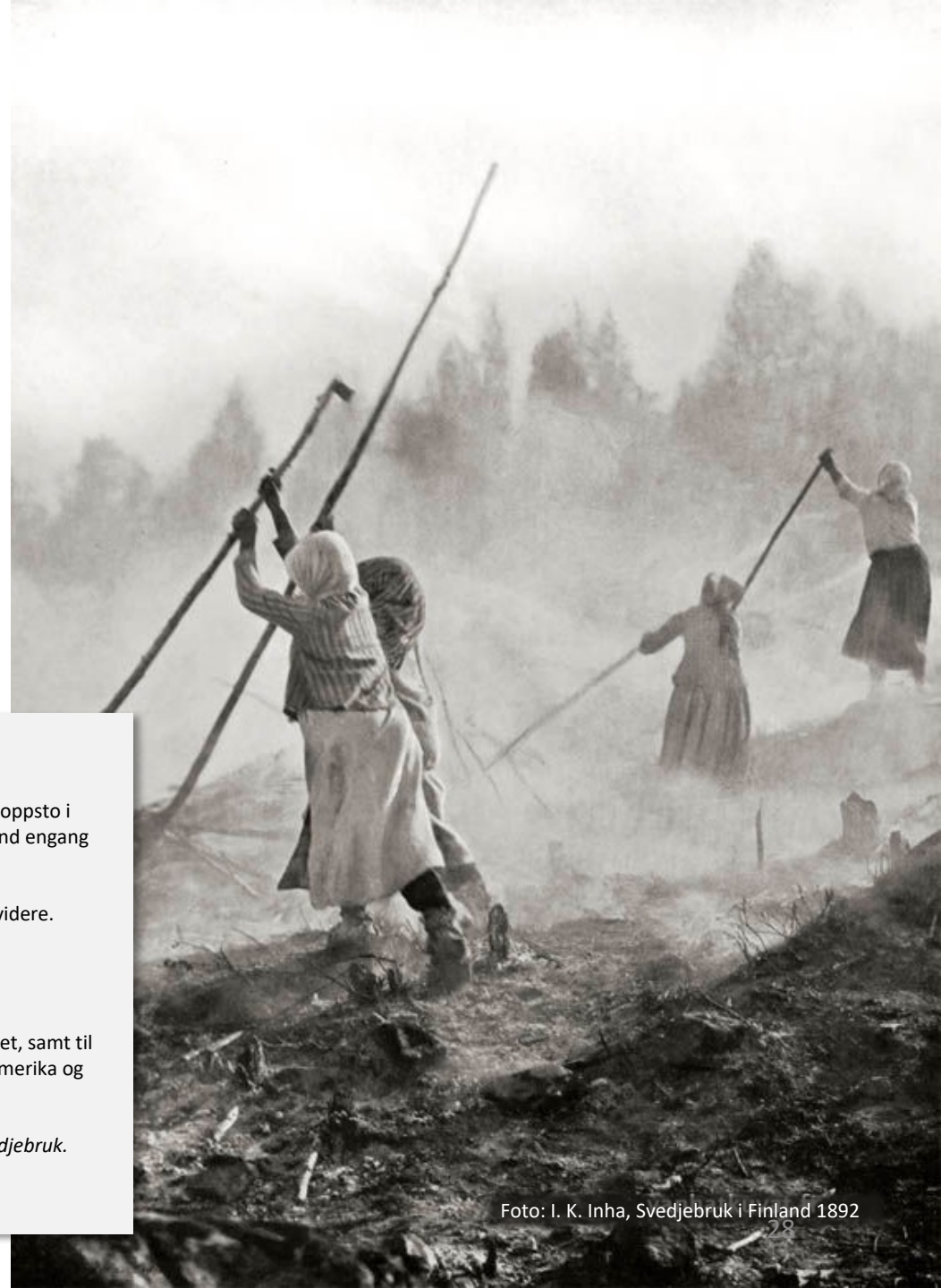
Skogfinnene drev svedjebruk (svibruk, bråtebruk) i de store granskogområdene i Midt-Sverige og på Østlandet i Norge.

Skogen ble felt og fikk ligge å tørke ett eller to år. Deretter brente man hele området og sådde toårig rug i aska, såkalte rugbråter. Dette var skogfinnernes hovednæringsvei, derfor ble de også kalt rugfinner. Denne måten å dyrke på er svært arealkrevende, men ga strå på to meters høyde og veldig store avlinger. Det ble som oftest tatt bare én avling på hver svedje. Derfor var det behov for å ta stadig nye skogarealer i bruk.

«Huuhta» er det finske betegnelsen på storsvedje i granskog. De store svedjene ble mest vellykket i næringsrik, gammel granskog, noe det fantes store områder av i skogbeltet over Midt-Sverige og inn i Norge.

Svedjebruk var enkelte steder i Norge i drift til inn på 1800-tallet, men med gjentatte forbud, måtte skogfinnene gradvis gå over til ensidig åkerbruk.

Andre viktige næringsveier for skogfinnene var naturlig nok jakt og fiske i skogene. Noen drev også med tømmerfløting eller tok arbeid i gruver.

Huuhtasvedjebrukets utbredelse

Man antar at huuhta (storsvedjing) oppsto i skogene nordøst for Viborg i Russland engang på 1300-tallet.

Bildet til venstre viser utbredelsen videre.

Innenfor sirkelen: 1500 e.Kr.

Hel linje: 1600 e.Kr.

Stiplet linje: 1700 e.Kr.

Ekspansjonen fortsatte på 1800-tallet, samt til Tver i Russland, Delaware i Nord-Amerika og flere områder i Sibir

(Per Martin Tvangsberg (2010): Svedjebruk. Norsk Skogfinsk Museum, s. 29.)

Skogfinsk byggeskikk

Skogfinnene hadde sin egen karakteristiske byggeskikk. På en tradisjonell skogfinsk gård finner man både ordinære gårdsbygninger som ellers i landet, men også spesielle skogfinske karakterbygninger og bygninger som bærer skogfinske trekk. Som bolighus hadde skogfinnene *røykstuer* med isolert innertak/himling. I tillegg hadde hver gård *røykbadstue* og ofte *rie* (tørke- og treskehus for rugavlingen). Alle husene ble varmet opp med røykovner. I tillegg var det vanlig å ha blant annet *jordkjeller* og *kokkhus* på gården.

Disse bygningene er karakteristiske for kulturen og derfor særlig viktige kulturbærere og historiefortellere. Eksempler på slike karakterbygninger er vist gjennom utvalgte kulturminner for fredning i det totale fredningsomfanget i prosjektet. Til sammen viser fredningsobjektene langt på vei bredden i skogfinsk byggeskikk slik den forekom i Norge.

Karakteristisk for de skogfinske boplassene i eldre tid er også mangfoldet av driftsbygninger fordelt i en organisk tunstruktur som er tilpasset landskapet og topografien på stedet. Eksempler på helhetlige anlegg med tunstruktur og mangfold av bygninger er vist ved de fem fredningene Østre Sollien, Orala, Abborhøgda, Mikkelerud og Hytjanstorpet.

Østre Sollien i Grue kommune er en godt bevart skogfinsk gård med mange karakterbygninger som viser skogfinsk byggeskikk. Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Røykstua på Hytjanstorpet i Grue er fortsatt bebodd.
Røykovnen her ble tatt ut omkring år 1900.
Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Røykstua

Røykstua er skogfinnenes bolighus, som ble varmet opp ved hjelp av en røykovn. De skogfinske røykstuene kjennetegnes blant annet ved den isolerte himlingen som de vestnorske røykovnstuene ikke har. Selve røykovnen er murt i naturstein og leire og har ingen skorstein. Ilden varmer opp den store steinmassen i ovnen som så står som et gigantisk varmemagasin og varmer rommet resten av døgnet uten ytterligere fyring før neste dag. Røyken kommer inn i rommet og legger seg som et teppe oppunder taket og avgir det meste av varmen til de grove materialene i himlingen, før den siver ut gjennom en røykkanal i taket. Glørne rakte man ut av ovnen og oppbevarte i grua på ovnsbanken. På denne glohaugen kunne man drive enkel matlaging.

Røykstua som bygningstype hadde tilbakegang fra siste halvdel av 1800-tallet, parallelt med at man tok i bruk nye oppvarmingsmetoder (peis og støpjernsovner).

Kun to røykstuer med intakt røykovn står igjen på opprinnelig sted i Norge. En på Askosberget øvre og en på Tvengsberget, begge på Grue Finnskog. I tillegg finnes det flere bevarte røykstuer hvor ovnen er tatt ut, og hvor det for mange av dem også er gjort en del endringer/moderniseringer av bygningen.

Badstua på Nedre Øyeren, Brandval Finnskog, ble fredet i 2011.
Badstua er særegen med dobbel røykovn som fyller ulike funksjoner og oppvarmingsbehov.
Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Røykbadstua

Badstubading står sentralt i finsk kultur. Når skogfinnene slo seg ned på et nytt sted var badstua ofte det første huset de bygde. Badstua kan egne seg for allsidig bruk. Her kunne man i tillegg til å bade badstu også tørke korn og lage mat, samt bo midlertidig mens røykstua (bolighuset) ble bygget. Mange badstuer har vært i bruk som bolig for fattige personer til langt fram i tid.

En tradisjonell skogfinsk røykbadstue har røykovn murt uten bindemiddel. Varmen går effektivt opp mellom steinene i ovnstaket, og varmer opp steinrøysa på toppen mye raskere enn i en røykovn murt med bindemiddel. En badstuovn gir derfor mulighet for å ta ut en eksplosiv høy varme, mens varmen i en slik badstuovn uten bindemiddel også ebber raskere ut enn i de leiremurte røykovner i røykstuen.

De tradisjonelle røykbadstuene hadde ingen vinduer, bare glugger for utlufting av røyken, og eventuelt for lys inn i rommet. På bakveggen i rommet var det en «lave», en brisk midt oppe på veggen til å sitte eller ligge på. I tillegg var det benker langs ene langveggen nede.

Når man bader badstu, slenger man vann på steinrøysa på ovnen slik at het damp brer seg ut i rommet. Som i finsk tradisjon brukes badstukvaster av bjørkeris som man pisker seg med for å oppnå ytterligere renselse og velvære.

Ria

Skogfinnenes hovednæring var dyrking av svedjerug. Svedjerugen blir to meter høy og under innhøstingen ble den skjært med sigd og bundet til kornband. Bandene ble senere på høsten eller vinteren tørket i ria før de ble tresket på riegulvet. Navnet rie kommer fra 'riihi', som er den finske betegnelsen på dette tørke- og treskehuset.

Ria har en karakteristisk høy bygningskropp som skyldes at de to meter lange kornbandene ble tørket stående på et glissent «gulv» av løse og flyttbare tørkestenger/stokker som ligger et par meter over gulvet. For tørkingen ble det fyrt i en røykovn i ene hjørnet av bygningen. Varmen gikk opp mellom de glisne tørkestengene, videre opp gjennom de stående bandene og opp til det isolerte innertaket der aksene på rugen var.

Tørkingen kunne ta flere døgn, og i hele den tiden måtte ovnen og fyringen voktes kontinuerlig. Ei rie full med rug som tok fyr, ville være en økonomisk og overlevelsesmessig katastrofe.

Røyken setter røyksmak på kornet, og brød bakt på rietørket rug har en mild røyksmak. I fyringen ble det brukt tørr løvved som gir minst mulig røyk.

I Norge er det bevart kun to rier som begge er flyttet til museum. Det ser ut til at riene forsvant raskt etter at man sluttet med svedjebruket, og at man på Finnskogen ikke fant på andre funksjoner for riebygningene.

Ria fra Revholtet i Grue
står nå på Glomdalsmuseet
Foto: Hedmark fylkeskommune

Kokkhuset

Fra gammelt av var kokkhuset sentralt i den skogfinske kulturen. I tiden før røykstue-bygningene fikk flere rom, var røykovnen eneste varmekilde i røykstueene, og en røykovn er veldig upraktisk for koking av mat. Derfor hørte et eget kokkhus med til bygningene på gården. I sin eldste form er kokkhuset bare en lévegg rundt en bål plass, mens det etter hvert utviklet seg til små laftede bygninger med peis.

Begrepet kokkhus kommer av finsk (kokka / kokki / kokko), som kan ha å gjøre med både formen på de eldste kokkhusene og med funksjonen for matlaging. I mye litteratur brukes den svenske/norske betegnelsen kokhus på bygningstypen, mens eldre folk på Finnskogen veldig tydelig brukte navnet kokkhus.

Jordkjelleren

Jordkjeller finnes på de fleste skogfinske boplassene. Her lagret man neper og annet som skulle oppbevares frostfritt gjennom vinteren, senere også poteter da de kom i bruk.

Det finnes to hovedtyper av skogfinske jordkjellere når det gjelder konstruksjon:

- Jordkjeller med hvelvet eller flatt tak av trestokker.
- Jordkjeller med hvelvtak av stein.

Over hvelvtaket bygde man gjerne et saltak eller annen type vanntett overdekking for å hindre vann i å trenge ned i kjelleren. Oppå noen jordkjellere er det bygget kjellerbu.

Jordkjelleren er bygget opp med vegger av naturstein i et utgravd rom i bakken, gjerne i en skråning slik at tre av sidene ligger mot jordveggene i det utgravde hullet, og den fjerde blir en synlig frontvegg med inngangsdør. Det er to dører med en meters mellomrom, som utgjør en temperatursluse for å få god stabilitet i temperatur og fuktighet i kjelleren.

Jordkjeller på Østre Sollien, Grue Finnskog.
Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Fredet tuntre, rogn, på Abborhøgda i Kongsvinger kommune.
Foto: Torkel Skoglund, Statskog

Skogfinsk kulturlandskap

Mosaikklandskap

Ettersom skogfinnene bosatte seg i skogterreng, ble enger og åkerlapper plassert der topografien og vekstforholdene var mest gunstige. Ser man en eldre skogfinsk gård fra luften, ser det ut som en mosaikk av driftsflater sammenbundet av stier, kjerreveier, skogstriper og hakkslåttmark. Det karakteristiske mosaikklandskapet har forsvunnet de fleste steder etter modernisering og mekanisering av drifta, eller etter fraflytting og gjenvoksing. På Abborhøgda i Kongsvinger kommune er det alderdommelige mosaikklandskapet bevart og fremdeles godt lesbart.

Nyttehagen

Den skogfinske hagen har nok på de fleste plasser vært mer av det praktiske slaget som nyttehage, men også enkelte stauder ble plantet innimellom nyttevekstene i hagen eller langs husveggen. Ofte var nyttehagen et inngjerdet jordstykke nærmest hovedbygningen i tunet. Her dyrket man det nødvendige av frukt og bær, urter og enkelte grønnsaker til husholdet. Man hadde også egne arealer for neper, og senere poteter.

Rogna

Rogna ble av skogfinnene ansett som et hellig tre, ut fra sjamanistisk tradisjon, og var derfor vanlig i bruk som tuntre. På Abborhøgda i Kongsvinger kommune står et slik tuntre bevart, på tilsvarende måte som på mange andre gårder.

Skogfinske tradisjoner

Magi og magiske symboler

Bruken av magiske symboler for beskyttelse av eiendom, folk og husdyr har sin bakgrunn i finsk-ugrisk sjamanistisk tradisjon og har vært utbredt i skogfinsk kultur langt fram i tid. Symbolene ble ofte skåret inn på og rundt inngangsdørene på bygninger som det var vesentlig å beskytte. Magien lå i kommunikasjonen mellom den som skar inn symbolet og krefter i naturen.

Slike symboler representerer en type kulturminner som er sårbare og som forsvinner gradvis etter hvert som bygninger forsvinner, dører skiftes ut og sol og vær tærer på treoverflatene.

Neverfletting

Neverfletting som håndverk kjennetegner skogfinsk kultur, og har åpenbar bakgrunn i østlig finsk-ugrisk tradisjon. Neversko, neverkonter og mange andre bruksgjenstander av flettede neverstrimler viser skogfinnenes kunnskaper og dyktighet i å utnytte naturmaterialer, og likheter og variasjoner i teknikker og produkter i finsk-ugriske områder østover viser det kulturelle slektskapet. Skogfinnene laget også mengder av bruksgjenstander av helnever (hele neverflak), og hadde også solide tradisjoner i å produsere andre typer flettverk, som fiskeruser og andre gjenstander, flettet av selje og andre materialer.

Mat

Skogfinnene har fremdeles gamle mattradisjoner med flere særegne retter. Særlig kjent er motti og flesk, hvor motti er en slags smuldremasse som kokes av mel og vann. Hillo er en annen karakteristisk rett hvor bær rårøres i mel og spises med skje.

Sang og musikk

Skogfinnene bragte med seg en spesiell karakteristisk sang- og musikktradisjon med røtter i gammel, finsk runesangtradisjon. Bruken av besvergelses og magiske runer er en del av denne tradisjonen, og det er samlet inn mange hundre slike runer fra Finnskogen.

Skogfinner i dag

Skogfinnernes kultur har, på samme måte som andre kulturer i Norden, endret seg mot en større likhet i innhold, både på det næringsmessige og mye annet. Skogfinnene ble, i likhet med andre minoriteter, i perioder utsatt for målrettet fornorskningpolitikk. Allerede ved innvandringen ble skogfinnene gitt norske patronymikon som slektsnavn, i stedet for de arvelige finske slektsnavnene. Gjentatte forbud mot svedjebruk bidro til at svedjebruket ble avviklet tidligere enn det ellers ville vært, og allerede fra 1840-tallet forbød prestene, senere skoleverket, skoleelevene på Finnskogen å prate finsk. Dette bidro til at det skogfinske språket døde ut på 1900-tallet. Flere av de skogfinske tradisjonene ble nok fra slutten av 1800-tallet oppgitt av skogfinnene selv, for å unngå å bli identifisert/stigmatisert som skogfinner.

Allikevel har mange skogfinske tradisjoner overlevd helt til vår tid, særlig på Finnskogen, og fra slutten av 1900-tallet har det vokst fram en stor stolthet for det å være av skogfinsk avstamning, og for den skogfinske kulturarven som skogfinnene beriket det kulturelle mangfoldet i Norge med. De første skogfinske museer og organisasjoner ble etablert på 1940- og 1950-tallet. Da språket døde ut som identitetsmarkør, ble det ekstra viktig å sikre bevaring av andre identitetsmarkerende kulturelementer, som bl.a. bygninger som viser de kulturelle særegenhetene. Det skogfinske bygningsvernet har pågått spesielt målrettet siden 1970-tallet, og det ville vært mulig å berge flere unike bygninger dersom samfunnet hadde støttet opp om dette allerede da.

At skogfinnene fikk status som nasjonal minoritet fra 1998 har bidratt til storsamfunnets større oppmerksomhet, aksept og respekt for skogfinner og skogfinsk kulturarv, og dette har ført til ytterligere oppsving i interesse for den skogfinske kulturen, både innad i gruppen og utenfra. De skogfinske områdenes koblinger mellom natur og kultur skaper ekstra oppmerksomhet i en tid da samfunn og befolkning blir mer og mer preget av urbanisering. Dette er noe av bakgrunnen for populariteten av vandringsleder som f.eks. Finnskogleden og Finnskogrunden, der man i tillegg til naturopplevelsen, også får kunnskaper og innsikt gjennom de skogfinske boplassene som passerer.

Det at riksgrensen mellom Norge og Sverige går midt gjennom Finnskogen, skaper en ekstra dimensjon i både kulturelt innhold og attraktivitet. Det skogfinske på Finnskogen er et konglomerat av finsk, svensk og norsk kultur som gjør den unik. Grensetraktens betydning under 2. verdenskrig skaper også en ekstra dimensjon både i historien og i opplevelsen for mange besøkere.

Om minoritetsprosjektet

De fem nasjonale minoritetene i Norge (skogfinner, kvener/norskfinner, jøder, rom (sigøynere) og romanifolket/tatere) er en viktig del av landets historie. Minoritetsgruppene har en rik kultur og de har bidratt til mangfoldet av kulturminner i landet vårt, men omfanget av sporene etter dem varierer og de kulturminnene som er bevart har ikke vært godt nok sikret.

Kartlegging og fredning av nasjonale minoriteters kulturminner

Etter en omfattende kartlegging av fredete kulturminner i Norge, kommer det tydelig fram at kulturminner knyttet til de nasjonale minoritetene er sterkt underrepresentert på fredningslisten.

Gjennom [stortingsmelding nr. 16. Leve med kulturminner](#), har Riksantikvaren fått i oppdrag å rette opp skjevheter i fredningslisten innen 2020. Målet er at et representativt utvalg kulturminner med tanke på geografisk, sosial, etnisk, næringsmessig og tidsmessig bredde, skal bli bevart for fremtiden.

Som et ledd i [fredningsstrategien mot 2020](#) gjennomfører Riksantikvaren et prosjekt for å løfte fram og få økt kunnskap om våre nasjonale minoriteters kulturminner, og om mulig frede et utvalg kulturminner knyttet til hver av de fem gruppene.

Samarbeid med minoritetsgruppene

Det er av stor betydning at minoritetene selv bidrar til å definere hvilke kulturminner som er viktige for dem og som representerer deres historie og kultur. Riksantikvaren samarbeider derfor med representanter for den enkelte minoritetsgruppe, i tillegg til regionalforvaltningen og relevante kunnskapsinstitusjoner.

De omreisende / tater'n på Moan i Alvdal.

Foto: Per K. Lien (1893-1951) /Anno Musea i Nord-Østerdalen (CC PDM)

Skogfinske kulturminner

- Oversikt over alle fredningene i prosjektet og hva de representerer

Abborhøgda er et kulturhistorisk viktig eksempel på en tradisjonell skogfinneplass med både bygninger (våningshus, låve, jordkjeller, bur, røykstue uten røykovn, grishus, kokkhus, vedskjul, sommerfjøs, høyløe, tufter etter smie), nyttehage, tuntre og tilhørende driftsarealer og mosaikklandskap bevart. Kulturlandskapet har et rikt biologisk mangfold, noe som er typisk for skogfinske bosetninger.

Øvre Askosberget er et godt bevart eksempel på en røykstue med røykovn inntakt på sin opprinnelige plass. I Norge finnes kun to røykstuer med original røykovn bevart.

Orala er et kulturhistorisk viktig eksempel på en tradisjonell skogfinneplass med både bygninger (våningshus, låve med moderne fjøsdel fra 50-tallet, gammelfjøs, kalvhuk, jordkjeller, bur, smie, vedskjul, høyløe, to sommerfjøs, badstue, kokkhus, sag og netthuk) hage og tilhørende landbruksarealer bevart. Orala viser også tilknytningen til sjøen og fisket som har vært en viktig binæringsvei for mange skogfinner.

Låven i Peistorpet er bærer av en uvanlig stor mengde innrissede symboler. Bruken av magiske symboler har vært en viktig del av skogfinsk kultur i Norge tilbake til 1600-tallet. Bygningen er løftet fram av skogfinnerne selv som særlig viktig å bevare nettopp for å sikre kunnskapen om, og for å kunne formidle denne viktige delen av deres kultur.

Akkasaari (Kjerringholmen) er en likholme med tre graver. Holmen representerer den skogfinske tradisjonen med å gravlegge på holmer, fast eller midlertidig. **(Fredning er ikke avklart, men under vurdering)**

Hytjanstorpet er et godt bevart skogfinsk torp som fortsatt er bebodd og drives på tradisjonelt vis. På torpet finnes røykstue, stabbur, mjølkebu, fjøs, sommerfjøs, utkjeller, låve, høyløe, moderne badstue og garasje. Røykstua på gården viser den typiske utviklingen hvor man erstattet røykovnen med moderne ildsted. Det tilhørende kulturlandskapet har et rikt biologisk mangfold, noe som er typisk for skogfinske bosetninger.

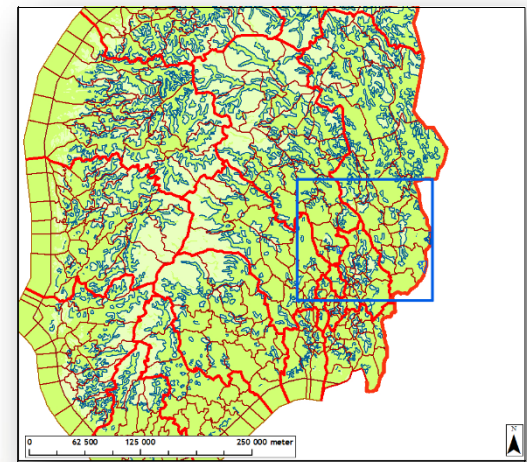
Østre Sollien er et godt bevart eksempel på et helhetlig skogfinsk torp med flere karakterbygninger fra skogfinsk byggeskikk (røykstue, kokkhus, bur, låve, jordkjeller) og typisk beliggenhet i landskapet.

Ria fra Revholtet (nå på Glomdalsmuseet) er en av to bevarte rier i Norge. Ria er et skogfinsk tørkehus for svedjerug og dermed en nøkkelbygning i skogfinsk bygningstradisjon.

Mikkelrud er en skogfinsk gård som viser utbredelsen av skogfinsk bosetning til Akershus. Gården har både mangfold av bygninger (våningshus, låve, stall/uthus, stabbur, jordkjeller, uthus/utedo, hytte og garasje), karakteristisk tunstruktur og omkringliggende kulturlandskap bevart. Kulturlandskapet har et rikt biologisk mangfold, noe som er typisk for steder det har vært skogfinsk bosetning.

Snellingen er en skogfinsk gård med bevarte bygninger (to våningshus, to uthus) og klassisk beliggenhet i landskapet. Gården viser utbredelsen av skogfinsk bosetning til Oppland (nå Viken).

Nedre Finneplassen i Buskerud har et godt bevart skogfinsk bur med innskårede magiske symboler på døren. Finneplassen er ett av svært få kulturminner som viser utbredelsen av skogfinsk bosetning så langt vest som til Buskerud.

Kartet viser de skogfinske kulturminnene som er under fredning eller vurderes fredet i forbindelse med minoritetsprosjektet

Bakgrunnsinformasjon om dokumentet

Fredningsdokumentasjonen består av to deler:

DEL 1: Informasjon om eiendommen, beskrivelse av eksteriører og kulturlandskap, skogfinnenes historie og kultur.

DEL 2: Beskrivelse av interiører (unntatt offentlighet).

Dokumentasjonsvedlegget er utarbeidet i forbindelse med minoritetsprosjektet og fredningssaken for Hytjanstorpet. Målet med arbeidet er å dokumentere bygningenes og kulturlandskapets verdi knyttet til fredningen på fredningstidspunktet, beskrive anleggets historie og sette det inn i en kulturhistorisk sammenheng.

Dokumentasjonsvedlegget er utarbeidet av Hedmark Fylkeskommune 2018-2019 og Innlandet 2020-2021

Eieren har bidratt med mye kunnskap om anlegget, både gjennom befaringer, gamle bilder og dokumenter.

Norsk Skogfinsk Museum har bidratt i arbeidet med delen om skogfinnenes historie og kultur.

Alle bilder er tatt av Hedmark/Innlandet Fylkeskommune dersom ikke annet er nevnt. De fleste bildene er tatt 23.08.2018.

Gammelt kartutsnitt er henta fra kartverket.no: 20D 8 øst.